

**Sborník
Státního
okresního
archivu
Přerov
31
2023**

**Přerov
2023**

Libor Mórocz

Millianův popis jeskyní u Hranic v rukopisu z roku 1871

Jako zájemci o historii poznávání Hranického krasu nemohla uniknout mé pozornosti osobnost Tadeáše Milliana (1794–1875), malíře a spisovatele, povoláním úředníka v Hranicích.^{1/}

V literatuře, zabývající se historií lázní Teplic nad Bečvou, jsem před lety přišel na zmínky o německy psaném rukopisu výše uvedeného spisovatele. Byl dokončen v roce 1871 a nese název „Das Mineralbad Mährisch-Teplic bei Weisskirchen von Thaddäus Millian“. Upozornil na něj již roku 1935 historik umění, rodák z Bochoře u Přerova, Florian Zapletal (1884 až 1969). Neuvádí bohužel místo jeho uložení.^{2/}

Až Robert Randýsek roku 1971 sdělil bližší údaje, kde je archiválie deponována, později se o rukopisu zmiňují i Vítězslav Kollmann a Pavel Zatloukal.^{3/} Uvedení autoři odkazují na fond Velkostatek Lipník nad Bečvou, jenž byl tehdy uložen v pobočce Zemského archivu Opava v Janovicích u Rýmařova.^{4/} Po zániku pobočky po roce 2001 byly fondy archivu přemístěny do nové olomoucké pobočky ZA Opava.

Dne 2. října 1996 jsem se dostavil do Janovic, ale k mému velkému zklamání spis o lázních v papírové složce chyběl, ani pracovníci v badatelně nebylo nic známo o osudu archiválie.

Teprve v roce 1999 mě přivedl na stopu novinový článek archivářky přerovského Státního okresního archivu Věry Fišmistrové.^{5/} Se zpožděním jsem 11. května 2002 navštívil jmenovaný archiv a nechal pořídit první xerografické kopie z rukopisu, především pro mě zajímavý popis jeskyní u Hranic. Kopie celého rukopisu byla zhotovena 18. prosince

1/ INDRA, Bohumír: *Hranický malíř-krajinář Tadeáš Millian (1794–1875?)*. In: Zpravodaj města Hranic a lázní Teplic n. B., květen 1976, s. 9–12.

2/ ZAPLETAL, Florian: *Miliánova monografie o Teplicích nad Bečvou*. In: Lázeňský zpravodaj uhličitých lázní Teplic n. B., roč. 1, č. 1, 20. 4. 1935, s. 2.

3/ RANDÝSEK, Robert: *K historii lázní Teplic nad Bečvou v 18. století*. In: Mínulost Přerovska 7. Přerov 1971, pozn. 10, s. 27. KOLLMANN, Vítězslav – ZATLOUKAL, Pavel: *Moravské lázně v proměnách dvou staletí*. Olomouc 1987, s. 136.

4/ ZAOPo, fond Velkostatek Lipník n. B., inv. č. 3700, sign. 32/4, kart. 1772.

5/ FIŠMISTROVÁ, Věra: *Ke 205. výročí narození malíře-krajináře a spisovatele Tadeáše Milliana*. In: Nové Přerovsko, roč. 8, č. 41, 22. 10. 1999, s. 14. MILLIAN, Thaddäus: *Das Mineralbad Mährisch-Teplic bei Weisskirchen von Thaddäus Millian*. SOKAPř, fond Kulturní místopis Přerovska.

2002 a finance na to poskytla Správa Zbrašovských aragonitových jeskyní (ZAJ). Nová digitalizace spisu byla provedena až 17. května 2023.^{6/}

Nyní pár údajů o rukopisu. Rozměry 342 × 210 mm, 48 stran včetně obálky, 39 stran textu psaného kurentem, na třetím nestránkovaném listu je napsáno Millian's Monographie von Maehr. Teplitz; ve stránkování je chyba – po stránce 25 následuje také číslo 25, ale očíslování je odlišeno jako 25-2. Na nestránkovaném listu číslo 43 je v levém dolním rohu tužkou poznamenáno datum 8. VIII. 1934.

Rukopis pojednává o léčivé minerální vodě, přírodních zajímavostech v malebném okolí s Hranickou propastí (Gevatterloch), píše se v něm i o jeskyních v blízkosti lázní. Jsou zde však jistě nesrovnalosti ohledně počtu stránek. Florina Zapletal píše o 22 listech, z nichž je popsáno 40 stránek, stejný údaj uvádí Věra Fišmistrová ve svém článku v Novém Přerovsku. Bohumír Indra se zmiňuje ve Sborníku Státního okresního archivu Přerov o rukopisu v rozsahu 17 stránek.^{7/} Existují tedy dva různé exempláře lišící se pouze stránkováním?

Millianova práce měla být vydána tiskem i s šesti obrazovými přílohami, k tomu ale nedošlo, neboť již roku 1867 byla ve Vídni vytištěna brožura sepsaná lékařem Krausem. Na straně 17 až 22 se píše i o propasti a nově objevených skalních jeskyních, jejichž zkrácený popis převzal autor z časopisu Waldheim's Illustrierte Journal.^{8/}

Na stranách 19 až 22 Millian popisuje jeskyně, překlad z němčiny zní: „Ještě před několika lety stál na východním průlomu údolí velmi malebný skalní kolos „Čertova kazatelna“, který měl v rozmanitých lidových pověstech mýtický význam, ale nejzajímavější byl tím, že tvořil zdaleka viditelnou okrasu okolí. Průmysl, jenž nebral ohled na přírodní krásy, jej, až na nepatrné torzo, odlámал. Lamači vykopali rozštípané fosilní kosti slonů a jeskynních medvědů. Starý vápenec neobsahuje žádné zkameněliny.

V těsné blízkosti tohoto skaliska byl počátkem ledna 1866 učiněn lamači kamene překvapivý objev, nanejvýš zajímavý kus podsvětí. Po odstranění skalní vrstvy našli v prohlubni kamenolomu temnou trhlinu 3–4 stopy širokou (osvětlenou zápalkami), poměrně uzavřenou, vedoucí dolů mezi skalními bloky 4 sáhy hluboko, až znenadání stáli před skalní jeskyní; ale nemohli ji prozkoumat, protože dno leželo hluboko pod vodou. Zvěsti o tom se rozšířily za pár dní a několik milovníků přírody podniklo, vybaveno lodkou, průzkum s nejpřekvapivějším výsledkem:

Sedíme s dobrým osvětlením v člunu na pochmurném Kókytu a veslováním objevujeme tři skalními chodbami vzájemně spojené jeskyně, jejichž veškeré dno leží 6 stop až 3 sáhy hluboko pod vodou. Zatímco v následujícím nástinu spisovatel tento velice zajímavý objev jen popsal, odkazuje i na jím zhotovené

6/ Děkuji za ochotu Barboře Šimečkové, vedoucí Správy ZAJ. Za digitalizaci děkuji Kamile Eleně Adámkové, badatelce z Teplíc n. B.

7/ INDRA, Bohumír: *Historická topografie města Hranic*. In: Sborník SOkA Přerov. Přerov 2000, s. 183–184.

8/ KRAUS, Leopold Gottlieb: *Der Curort Mährisch-Teplitz vom medicinischen Standpunkte*. Wien 1867, 28 s. (správně má být místo Journal výraz Blätter, viz pozn. 11).

vyobrazení hlavní jeskyně s dialogizovaným popisem ve Waldheim's illustr. Journal č. 40, 1866 a objektivní text obsažený v „Mähr. Correspondenten“ roč. 1866.

První jeskyně dosahuje uprostřed výšky 3 sáhy, v pozadí leží kuželovitě vybiňující, oltáři podobný blok, vlevo hrozivě ční po obou stranách chodby útes, u strmého vstupu je průzračná asi 6 stop hluboká voda, dno se zdá být světlé. Sledujeme levou rozsedlinu a po několika úderech vesla vjíždíme do druhé jeskyně, která má stejnou výšku jako první, asi 2 a ½ sáhu, ale je dlouhá jen 6 sáhů a široká 3 sáhy. Rozličné skuliny a trhliny sahají do nitra příkrých stěn. Strop tvoří hrozivě dolů vyčnívající masy částečně deskovitých vrstev.

Obrácíme se opačným směrem a za těchto změněných okolností míříme s člunem vpravo od vchodu a temným otvorem proplováme do 1 až 2 sáhy vysoké a 8 a ½ sáhů dlouhé chodby. Naše očekávání, ovlivněné dojmem z proplování touto scénérií, bylo vydrážděno na nejvyšší míru a s tlukoucím srdcem jsme se připravovali na nastávající překvapivý objev.

Mysl toho, jenž putuje v podzemních prostorách, do nichž od jejich genetického počátku před eony ještě lidská noha nevstoupila, a kde s postupem vpřed o každou píď se očekává nový skutečný objev, ovládne silný dosud nepoznaný pocit. Tento pocit se může stupňovat až v nadšení, když se ke zjevu mimořádnému a vznešeně hrůznému přidruží navíc estetický dojem malebné krásy. Chodba nyní ústí do velké jeskyně a pohled na skalní dóm, ozářený našimi světly, byl ohromující. Oněměli jsme a po nějakou dobu byla slyšet, kromě šplouchání ze stropu kanoucí meteorické vody, jen citoslovce překvapení a údivu. Ale nebyl to pohled na mateřskou zemi, nýbrž na její děsivé útroby vzniklé v dávnověku vulkanickými silami. Nitro hrůzu budící části podsvětí!

Šplouchání tu a tam v krátkých přestávkách padajících těžkých kapek připomíná hodiny nebo puls skalních tepen či kročeje gnómů. Všechen život umlkl, všude absolutní tma. Klenbu, složenou z odlišných plochých vrstev, nesou mohutně rozmáchlé, směle a příkře stoupající skalní stěny zvláštní a místy nebezpečně hrozivé groteskní stavby. Osvětlení šířilo magické kouzlo po prostoru vhodné jako přibýtek pro kolonii fantazií vytvořených gnómů, víl a rusalek.

Místy ze stěn vyčnívá skalní výběžek, jinde zase zejí temné skuliny a výklenky. Na severní stěně leží trosky přes sebe zřícených skalních bloků (Pellion na Osse), jež se oddělily od stropu a v jeskynním jezeře vytvářejí poloostrov, na němž se může stanout pevnou nohou.

Výška této jeskyně činí 36 stop, vodní hladina má 300 čtverečních stop, barva skály je někde žlutobílá a nazelenalá, až šedá. Jeskyně se táhnou směrem od jihozápadu k severovýchodu v délce 136 stop.

Je zde shromážděna velká spousta úplně čiré pitné vody, proudící sem prameny, má teplotu 4 °R, avšak odtok není nikde patrný. Klidnou vodní hladinu oživuje v mrtvých skalních prostorách krásná optická hra rozkošných odrazů. Pro absolutní tmu zde chybí veškerý organický život, ba i lišejníky; každé formě bytí, každému produktu světla je znemožněn. Rovněž chybí jakákoliv známka přítomnosti dávnověkých pozůstatků kostí nebo koprolitu, jelikož tyto jeskyně byly až do dnešního dne nepřístupné. Nenachází se tu ani stalaktit či stalagmit nebo jiná výzdoba, nehledě na skápávající meteorickou vodu,

prosakující silným vápencovým masívem, jenž se jako poměrně vysoká skála zvedá nad jeskyněmi.^{9/}

Podzemní prostory byly v polovině 90. let 19. stol. v literatuře pojmenovány Černotínské jeskyně, od té doby je všichni pozdější autoři označovali takto. Polohu vchodu do nich upřesňuje Josef Klvaňa (1857–1919), přírodovědec a pedagog, jenž sice o jeskyních píše až v roce 1894, ale říká, že severovýchodně od okružní vápenky (pochází z roku 1872) je důl vyhlámaný ve vápenci a v jeho severní stěně je skulina vedoucí 6 metrů dolů do jeskyně.^{10/} Už v té době byl vchod zasypáván kvůli těžbě vápence. Zbytky jeskyní jsou pravděpodobně dodnes zachovány, neboť dle nivelace, provedené jeskyňáři ze základní organizace České speleologické společnosti 6-23 Aragonit v roce 2010, byl naměřen výškový rozdíl 8,5 m mezi terénem za bývalou šachtovou vápenkou (253,26 m n. m.) a vodní hladinou v blízkých jeskyních v opuštěném lomu Na Kučách, nacházejících se 80 m severovýchodně odtud.

Právě jeskyně v lomu Na Kučách jsou často zaměňovány za Černotínské jeskyně a takto jsou také mylně zaznačeny v mapách, včetně map státního mapového díla. Území opuštěného vápencového lomu bylo v letech 1987 až 2013 zkoumáno speology ze zmíněné organizace.

Millian ve své monografii cituje dva odkazy na literaturu s drobnými chybami v názvech periodik. Ačkoliv jsou obě práce anonymní, v druhé zprávě z brněnských novin lze v některých pasážích rozpoznat autorův styl. Velmi důležitá je věta o obtížném pořizování snímků hlavních partií v podzemí, jež zhotovil podle pokynů referenta hranický fotograf Jan Wíchera (1829–1894).^{11/}

V prvním článku je otištěna rytina zobrazující jeskyni se třemi osobami v člunu na hladině podzemního jezera vytvořená podle skici Th. Milliana. Podobná, ale lavírovaná tušová kresba, se nachází ve sbírkách muzea v Hranicích.^{12/} Další výtvarné dílko, zachycující první část jeskyně, se objevilo v roce 2021 na aukci a je nyní ve vlastnictví soukromé osoby.

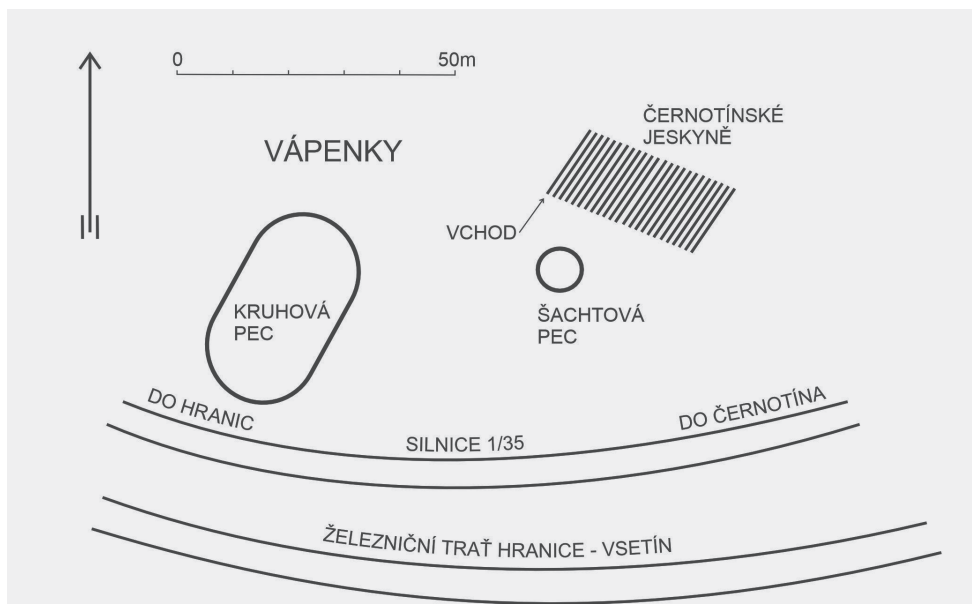
Nejznámější, a v literatuře často zmiňovaný je článek v příloze brněnského časopisu Notizen-Blatt z roku 1870, podepsaný Millianem. Ten v závěru svého pojednání dodává, že k němu přiložil i tři vyobrazení, mezi nimi i plán jeskyní, ta však nebyla tehdy otištěna. Až někdy v první polovině 20. let 20. století byla nalezena v brněnském Zemském muzeu Karlem Absolonem a upozornil na ně Jaroslav Los ve sborníku Záhorská kronika,

9/ Rozměry byly udávány ve vídeňských stopách a sázích. 1 stopa = 0,316081 m, 1 sáh = 1,896484 m. Tyto jeskyně nemají vulkanický původ, vznikly ve vilémovických vápencích svrchního devonu. Také směr podzemních prostor je chybný, jeskyně se táhnou v ose JV – SZ.

10/ KLVAŇA, Josef: *Na severovýchodní Moravě*. In: Časopis Matice moravské, roč. 18, 1894, s. 230–231.

11/ *Ein Stückchen Unterwelt in Mähren*. In: Waldheim's Illustrierte Blätter. Nr. 40, 1866, s. 317–318. Brünn. *Die neuen Felsengrotten bei Weiskirchen (Mähren)*. Mährischer Correspondent. VI. Jahrg., Nr. 140, 20. Juni 1866. Brünn.

12/ Městské muzeum a galerie v Hranicích, sign. 5/77/1. Vyobrazení je datováno 13. 5. 1866 a podepsáno Th. Millian.

❶ Situační náčrt polohy Černotínských jeskyní, kresba Libor Mórocz, 7. 5. 2023

kde publikoval i překreslený plán jeskyní. Později po dokumentech pátral také významný moravský archeolog Josef Skutil (1904–1965).^{13/}

Ještě stručně ke skalisku zvanému Čertova kazatelna (Teufelskanzel), jehož poloha podle hranického lékaře, spisovatele a výtvarníka Josefa H. A. Gallaše (1756–1840) měla být v lesním údolíčku mezi zříceninou hradu Svrčova a Hranickou propastí. Jiný vápencový útes, vypínající se původně do výše asi 30 metrů a široký téměř 38 m, stál na katastru 1,5 km severovýchodně vzdáleného Černotína a Gallaš jej nazývá Slečnin zakletý hrad nebo také Zakletý zámek černotské slečny. Kdo a kdy názvy skalních útvarů zaměnil, už asi ne zjistíme. Čertova kazatelna byla již v první čtvrtině 19. století z velké části zničena panskými lamači kamene.^{14/}

13/ MILLIAN, Thaddäus: *Die neuen Felsengrotten bei Weisskirchen, ein Stück Unterwelt*. In: *Notizen-Blatt*. 1870, Nr. 9, s. 66–67. Brünn. LOS, Jaroslav: *K historii objevu jeskyní černotínských*. *Záhorská kronika*, roč. VIII, č. 3, březen 1926, s. 65–71. SKUTIL, Josef: *Hledám kresby a plán Černotínských jeskyní z r. 1866–1869*. *Československý kras*, roč. 6, 1953, s. 115–116.

14/ GALLAŠ, Josef Heřman Agapit: *Fyzické památky města Hranic a jeho okolí od roku 1169 až do našich časů se vztahující*. Roku 1822 byl rukopis autorem věnován Františkovu muzeu v Brně. Moravský zemský archiv Brno, inv. č. 4142, kart. 493, fond Sbírka rukopisů Františkova muzea, sign. FM 658, zn. G 11, s. 129–137. GALLAŠ, Josef Heřman: *Zakletý zámek Černotské slečny*. Hranická povídka. Rukopis z r. 1805, nestránkovaný. SOKA Přerov, fond JG, inv. č. 10, kart. 1. SKUTIL, Josef: *Opis a vyobrazení hranické propasti podle Josefa Heřmana Agapita Gallaše z roku 1822*. (Dokončení.) In: *Záhorská kronika*, roč. XVII, č. 2, prosinec 1934, s. 42–47.

Nejstarší dosud známou zprávu o objevu jeskyně našel v dubnu 2019 olomoucký speleolog a soukromý badatel, zabývající se také historií Hranického krasu, Fraňo Travěnek. Otiskly ji brněnské noviny 30. listopadu 1865 a korespondent ji podepsal zkratkou T. M. (T. Millian).^{15/} Další zprávy následovaly s více než měsíčním zpožděním. Například těšínský týdeník Silesia o objevu referoval 13. ledna 1866 (zpráva datována 10. ledna) a pak 20. ledna. Opavský týdeník Schlesische Bürgerblatt otiskl anonymní zprávu 17. ledna 1866 a koncem února téhož roku další pod zkratkou Th. M. (autor je nepochybně Millian) a sděluje v ní, že k objevu došlo před několika týdny.^{16/}

Jeskyně ležely na pozemcích patřících k vápence a majitelem byl tehdejší černotínský starosta Josef Schindler (psáno i v počestném tvaru Šindler).^{17/} Za šachtovou pecí, postavenou roku 1862, byl vchod do jeskyně^{18/}), kruhová pec vznikla až o deset let později.

V současnosti jsou podzemní prostory pravděpodobně z velké části zasypány a ukryty pod asfaltovým povrchem parkoviště, vybudovaného pro motorest, jenž zde byl v provozu v letech 1994 až 2015. Areál se dvěma šachtovými pecemi a kruhovkou je chráněn jako technická kulturní památka od roku 1994. V rekonstruované kruhové vápence je nyní herna Casino Bonver.

15/ T. M.: *Neue Felsenhöhle bei Weisskirchen*. In: *Brünner Zeitung*, Nr. 274, 30. November 1865, s. 1666.

16/ Weisskirchen, 10. Jänner (Die neue Grotte. Teplitz bad). Silesia, VII. Jahrg., Nr. 3, 13. Jänner 1866, s. 24. Teschen. Weisskirchen, 14. Jänner (Die neue Grotte). Silesia, VII. Jahrg., Nr. 4, 20. Jänner 1866, s. 34. Teschen. M. Weisskirchen. Schlesische Bürgerblatt, Nr. 3, 17. Jänner 1866, s. 31. Troppau. Th. M.: *Die entdeckten Grotten bei Mähr.-Weisskirchen*. Schlesische Bürgerblatt, Nr. 9, 28. Februar 1866, s. 70, Troppau.

17/ VOZÁKOVÁ, Adéla: *Významné osobnosti vesnice Černotín. Životní osudy členů jedné rodiny*. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav pomocných věd historických a archivnictví. Brno 2020. 104 s. VOZÁKOVÁ, Adéla: *Společenský vzestup rodin Ochmannů a Šindlerů z vesnice Černotín ve světle příbuzenských poměrů*. In: *Genealogické a heraldické informace*, 2020, s. 23–48. SLOVÁKOVÁ, Eva: *O firmě Josefa Šindlera v Černotíně*. In: *Sborník SOKA Přerov. Přerov 28/2020*, s. 110–127.

18/ REMEŠ, Mauric: *Jeskyně v devonském vápenci černotínském u Hranic*. In: *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, roč. 17, 1900, č. 68, s. 148–153.

O autorech

PhDr. Zdeněk Fišer

historik Moravského zemského muzea v Brně
zfiser@mzm.cz

Mgr. Petr Jirák

archivář Státního okresního archivu Přerov
p.jirak@pr.archives.cz

Mgr. Bohumil Kundl

farář Římsko-katolické farnosti Panny Marie Kroměříž
fakromeriz-pm@ado.cz

PhDr. Jiří Lapáček

ředitel Státního okresního archivu Přerov
j.lapacek@pr.archives.cz

PhDr. Miroslav Marada

archivář Státního okresního archivu Přerov
m.marada@pr.archives.cz

PhDr. Leoš Mlčák

historik umění
mlcakleos@seznam.cz

Libor Mórocz

ZO ČSS 6 – 23 Aragonit
morocz.libor@seznam

Mgr. Jiří J. K. Nebeský

editor Hranické historické knihovny, www.historie.hranet.cz
jiri.nebesky@gmail.com

Hynek Řihák

technický pracovník
hrihak@seznam.cz

Mgr. et PhDr. Ingrid Silná, PhD.

emeritní pedagožka katedry muzikologie
Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci
ingridsilna@seznam.cz

PhDr. Jan Štěpán, Ph.D.

archivář Zemského archivu v Opavě, pobočka Olomouc
j.stepan@ol.archives.cz

Doc. PhDr. František Všetická, CSc.

literární historik a teoretik, prozaik, básník, překladatel
fvseticka@seznam.cz